

з основоположними категоріями Буття реального, а саме, впливає на них, “зменшуючи” Простір та “прискорюючи” Час.

SUMMARY

The paper examines Space and Time categories as fundamental parameters of “virtual reality”, an attempt to conceptualize and verbalize them on the basis of modern English language is made. The influence of virtual being on the basic categories of real being – Space and Time – is analyzed.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кубрякова Е.С. Категоризация мира: пространство и время (вступительное слово) // Категоризация мира: пространство и время: Материалы научной конференции. – М.: Диалог-МГУ, 1997. – С. 3-14.
2. Мерло-Понти М. Феноменология сприйняття / Пер. з фр. – К.: Український Центр духовної культури, 2001. – 552 с.
3. Раушенбах Б.В. Геометрия картины и зрительное восприятие. – СПб.: Азбука-классика, 2002. – 320 с.
4. Matsuo K. The clock and its triadic relationship // Semiotica. – 1999. – Vol. 127, № 1/4. – P. 433-452.
5. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought. – N.Y.: Basic Books, 1999. – xiv, 624 p.
6. Кравченко А.В. Язык и восприятие: когнитивные аспекты языковой категоризации. – Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1996. – 160 с.
7. Махачашвілі Р.К. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови у сфері новітніх технологій: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – Запоріжжя, 2005. – 200с.
8. Iida J.X., Rosaldo R. A world in motion // The Anthropology of Globalisation. – Oxford: Blackwell Publishers, 2002. – P. 1-34.
9. Крекич Й. Направление времени и значение перформативов // Труды по русской и славянской филологии. – Лингвистика. – Новая серия VIII. Языковые функции: семантика, синтактика, прагматика. – Тарту, 2002. – С. 74-86.
10. Шиффман Х. Ощущение и восприятие / Пер. с англ. – М.: СПб и др.: Питер, 2003. – 928 с.
11. Раевская М.М. О стилообразующей роли ритма в ораторской речи (на материале испанского языка) // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 2. – С. 99-111.
12. Филлмор Ч. Об организации семантической информации в словаре // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XIV: Проблемы и методы лексикографии. – М.: Прогресс, 1983. – С. 23-60.
13. Степанов Ю.С. Константы. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824с.
14. Pellegrino P. Spaces of relevance, times of constancy // Semiotica. – 1998. – Vol. 122, № 3/4. – P. 369-385.
15. Сараджева Л.А. Категоризация временных представлений (на материале индоевропейских культурно-языковых традиций) // Языковые категории: границы и свойства: Материалы докл. междунар. науч. конф. / Минск. гос. лингв. ун-т. – Минск, 2004. – С. 83-87.
16. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: что категории языка говорят нам о мышлении / Пер. с англ. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
17. Georges T.M. Digital Soul. Intelligent Machines and Human Values. – Boulder, Colorado: Westview Books, 2003, - 285 p.

ТЕНДЕНЦІЇ ОМОВЛЕННЯ ПРИРОДНИХ ЯВИЩ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ

С.О. Швачко, Т.О. Анохіна

Стаття присвячена розпізнанню семантичної еволюції номінацій природних явищ, які вивчаються на матеріалі паремій та висловлювань майстрів поетичного слова (контрастивні аспекти). Лінгво-когнітивний аналіз зазначених одиниць об’єктивує дієвість універсальних процесів від позначення феноменів природи до уподібнення – омовлення людей та природи.

Слова в мові не існують ізольовано одне від одного. Вони, як і люди, об’єднуються у родини (Клименко 1981:141). Споріднені слова утворюють гнізда на основі спільних значень, тенденцій, девіацій. У родині номінацій природних явищ особливе місце посідають слова-побратими: англ. *sun, moon, earth, wind, water, mountain, thunder, lightning*; укр. *сонце, місяць, земля, небо, вітер, вода, гори, грім, блискавка, рос. Сонце, луна, земля, небо, ветер, вода, горы, гром, молния*. Об’єктом

дослідження даної статті є назви зазначених природних явищ, предметом – їх тенденції входження в мовну картину світу. Актуальність теми зумовлена тяжінням сучасних лінгвістичних студій до вивчення дієвості принципів антропоцентризму, динамізму та адаптивності, а також – малодослідженістю когнітивно-прагматичних аспектів номінацій природної родини.

Слова, як і люди, старіють. Виходять з ужитку предмети, поняття, які вони називають, зникає потреба використовувати їх назви чи утворювати від них споріднені слова. Але не всі слова однаково підлягають змінам. Номінації природних явищ належать до свідків минулого досвіду. Ці слова існують з давніх-давен. Вони не гаснуть, продовжують існувати, міняючи конситуації, живляться старими коренями, прочитуються та впізнаються. Людина обожнювала природу, вивчала її особливості. Досвід мовців віддзеркалюється універсально у мовних картинах світу. Зачарованість природою, страх перед її силами семантизуються у значній за обсягом парадигмі мовних одиниць, які омовляють людські спостереження. Розгадування мовних тасмниць здійснюється за звичай у процесі вивчення етимологічних витоків та словотвірних моделей досліджуваних одиниць. Матеріалом дослідження у нашій статті слугують лексико-графічні джерела та творчі здобутки майстрів слова.

Словам на позначення природних явищ притаманна спільна риса. Їх назви усталені та широко відомі. Цим номінаціям властиве повноголосся інновацій, які віддзеркалюють когнітивний досвід мовців, етапи пізнавальної діяльності. У мовній картині світу виокремлюється декілька парадигм одиниць на позначення етапів пізнання навколишнього світу. На першому етапі когніції природні явища виступають об'єктом пильного спостереження. Людина уважно приглядається до них та омовлює у своїй картині світу. Небо, сонце, земля – все те, що є над головою, під ногами та навколо стає об'єктом людського осмислення. Деякі спостереження зберігаються у пареміях і на цей час. Пор.

англ. <i>as dark as midnight</i> <i>to be in the dark</i>	<i>совершенно темно, непроглядная тьма</i> <i>быть в неведении, неизвестности</i> (Кунин 1956:264-265)
<i>as clear as a day</i>	<i>ясно</i> (Кунин 1956: 197)
<i>one fire drives out another</i>	<i>клин клином вышибают</i> (Кунин 1956:387)
<i>like a bolt from the blue</i>	<i>как гром среди ясного неба</i> (Кунин 1956:116)
рос. <i>Как ветром сдуло</i>	<i>was gone with the wind</i> (Квеселевич 1998:416)
<i>камень преткновения</i>	<i>stumbling block, corner stone, essential part</i>
<i>под лежащий камень вода не течет</i>	<i>no pains no gains ; no song, no supper</i> (Квеселевич 1998:259)

Наші далекі предки були ближчі, ніж ми, до води, до землі та неба. Вода стала центром багатьох приказок, прислів'їв, фразеологічних висловів, у яких образно визначається поведінка людини. Пор. укр. *варити воду з когось, садити на хліб і воду, облити холодною водою, втопити в ложці води, виходити сухим із води, товкти воду в ступі, нижче від трави, тихіше від води, набрати у рот води* (Клименко 1982:33). Пор.

рос. <i>Вода камень точит</i>	<i>the drop wears away the stone</i> (Квеселевич 1998:79)
англ. <i>still waters have deep bottoms</i>	<i>в тихом омуте черти водятся</i>
<i>we never know the value of water till the well is dry</i>	<i>что имеем – не храним, потерявши – плачем</i>
<i>under a cloud</i>	<i>быть в плачевном состоянии</i> (Кунин 1956:1152, 1153, 201)

У пізнавальній практиці виокремлюється наступний етап, коли людина у пошуках адекватного вирішення уподібнюється природі, шукає у неї порятунку, намагається натуралізуватися. А це знаходить матеріалізацію у мовних картинах світу, в яких експліцитно чи імпліцитно природні явища і предмети екстраполюються на

поведінку людини, її ментальний / фізичний стан. Людина вважає себе невід'ємною з природою силою. Якщо у першій парадигмі семантизувалися пошуки людини стосовно розуміння величі природи, то у наступній парадигмі номінацій (новий виток когніції) людина осмислює своє буття, імітує природним явищам, сподобляється їм. Пор.

англ. <i>wind in the head</i>	рос. <i>в безвыходном положении, пустое воображение</i> (Кунин 1956:1192)
<i>be in the low water</i>	<i>сидеть на мели</i> (Кунин 1956:1151)
<i>be in the wind</i>	<i>подвыпить</i>
<i>be down the wind</i>	<i>находиться в состоянии упадка</i> (Кунин 1956:1188)
<i>bad wind</i>	<i>отдышка</i> (Кунин 1956:1192)
<i>cast caution to the winds</i>	<i>отбросить всякую осторожность</i> (Кунин 1956:1189)
рос. <i>это еще цветочки, а ягодки впереди</i>	<i>Cheer up : the worst is yet to come</i> (Квеселевич 1998:681)
<i>все шишки валятся</i>	<i>somebody is a whipping boy</i> (Квеселевич 1998:520)
<i>лес рубят – щепки летят</i>	<i>you can't make omelette without breaking eggs</i> (Квеселевич 1998:316)
<i>худюю траву из поля вон словно снег на голову под корень тучи сгущаются</i>	<i>no mercy on the weeds</i> (Квеселевич 1998:318) <i>a bolt from the blue</i> (Квеселевич 1998:442) <i>to root something out</i> (Квеселевич 1998:197) <i>the clouds are gathering above somebody</i> (Квеселевич 1998:623)
<i>как с гуся вода</i>	<i>it's like water off a duck's back</i> (Квеселевич 1998:61)
<i>выходить сухим из воды</i>	<i>to get off scot-free</i> (Квеселевич 1998:84)

У семантиці номінацій зазначеного етапу пізнання умотивоване зміщення, процес лексикалізації, утворення омонімічних одиниць, які омовляють манеру поведінки людини, що уподібнюється природі. Твірні значення номінацій природних явищ можуть зберігатися у соціо-лінгвістичному досвіді, або забуватися, про що нагадують нам лексико-графічні джерела. Пор.:

англ. <i>the rotten apple injures its neighbors</i>	<i>паршивая овца все стадо портит</i>
<i>go through fire and water</i>	<i>перенести тяжелые испытания</i>
<i>bit about the bush</i>	<i>церемониться (ходить вокруг да около)</i> (Кунин 1956:48, 387, 146)
<i>leaves without figs</i>	<i>пустые слова, обещания</i> (Кунин 1956:628)
рос. <i>не видеть за деревьями леса темный (дремучий) лес</i>	<i>not to see the wood for the trees</i> <i>it's a dark forest for somebody; it's Greek to somebody</i>
<i>скрипучее дерево долго живет</i>	<i>a creaking tree lives for a long time</i>
<i>яблоко от яблони недалеко падает</i>	<i>as the tree so the fruit</i> (Квеселевич 1998:27, 316, 178, 698)
<i>бросать (кидать) слова на ветер</i>	<i>to promise light-mindedly, not keeping the promise</i> (Гуревич, Дозорец 1988:33)

На новому еволюційному витку, новому когнітивному підході до природних явищ виникає третя парадигма номінацій природних явищ, що розглядаються як живі істоти, люди. Вони розмовляють, діють, відпочивають. Процес персоніфікації, на відміну від натуралізації, міняє вектор пізнання, а саме: від людини до природи, тобто прослідковується процес анімації, персоніфікації. Спільними для всіх етапів концептуалізації та категоризації природних явищ є наявність суб'єкта називання –

людини та суміжного об'єкту – природного феномену. Як показує вивчення досліджуваних одиниць, на першому витку когніції людина, пізнаючи навколишній світ, називає об'єкти, на другому – людина у своєму омовленні порівнює себе з природою, на третьому – природі надаються риси живої істоти, людини. Натуралізація та персоніфікація у домені природних явищ позначена послідовністю: Людина → Природа (Л → П), Людина ← Природа (Л ← П), Природа ← Людина (П ← Л). Ідентичний набір референтів (Л П) детермінується напрямком когніції. Процес П←Л позначений персоніфікацією на відміну від натуралізації (Л → П, П → Л), в якому фокусується увага на об'єктах природи, її явищах. Вектор П ← Л позначений метафоризацією, семантичною девіацією. Висхідну позицію тут займає людина з притаманними їй соціальними рисами. Персоніфікація (метафора) – стилістично марковане зміщення – має характер okazionalizmu. Новоутворення при певних умовах перетворюються в стабільні канонізовані соціумом мовні одиниці. Персоніфікація, таким чином, є прозорою суцесивністю від номінації поведінки людини до назви відповідного природного явища. Креатині зусилля створення стилістично-маркованих інновацій є очевидними в майстернях чудотворців живого слова із родини природних явищ. Персоніфікація використовується поетами дистантних мов, наприклад:

англ. <i>and the stars did wonder darkling in the eternal space</i> (Byron)	<i>звезды скитались без цели, без лучей</i> (И.Тургенев)
<i>the silent moon</i> (Rossetty)	<i>безмолвный полдень</i> (И.Д.Копостинская)
<i>symphony in yellow</i> (O. Wilde)	<i>симфония в желтом</i> (И.Д.Копостинская)
	(Английская поэзия в русских переводах 1981: 346, 347; 440, 441; 484, 485)

Персоніфікація обіймає різні частини мови, серед яких виокремлюються дієслова, прикметники – номінації дій та атрибутів поведінки. Наприклад:

лес кудрявый поседел, свод небесный побледнел (Пушкин 1985:62). *Скоро, скоро
холод зимний роцу, поле посетит.* (ibid 62); *и в тишине прелестной* (ibid 70); *в
безмолвии ночи* (ibid 79); *по небу крадется луна, на холме – тьма сидит* (ibid 83); *все
в таинственном молчанье; холм оделся темной, входит в облачном сеянье
полумесяц молодой* (ibid 111); *когда поля в час утренний молчали* (ibid 137); *безмолвие
таинственного леса* (ibid 140); *минуту я заснул в неверной тишине* (ibid 141);
безмолвно месяц покотился (ibid 165).

Природне явище розглядається людиною як феномен поклоніння, як об'єкт для уподібнення та персоніфікації. Пор. укр. 1) *бачить Бог з неба, що кому треба* (Грінченко I-II 1997:537); *сонце гріє; поки сонце світить* (Грінченко III-IV 1997:167-168); 2) *трудно вийти з біди як камінню з води; стою як у камені, онімла; сижу мов з каменю тесаний* (Грінченко I-II 1997:213); *на вітер підняти, пішло з вітру, ти по три вітри; за водою піти, будь здорова як вода* (ibid 246); 3) *уже зоря зайнялася, уже й сонечко зійшло; ой. Ти зоре, моя зоре, зіронька вечірняя* (ibid 180); *іди, доле, за водою, а я піду за тобою* (ibid 246).

На поетичних сторінках природні явища олюднюються майстрами слова, подаються як герої ситуації. Пор. укр. *поміж тими крутими горами сходила зоря; наступає чорна хмара та на білу хмару; ой, не світи, місяченьку, не світи нікому; ой, зайди, зайди, місяць на ту гору* (Українські народні ліричні пісні 1960:183, 20, 242, 321). Рос. *Юный месяц идет к полуночи* (Цветаева 1989:43); *месяц в облачном тумане водит с тучами игру; задремали звезды золотые; зори меня вешние в радуго свивали; прячет месяц за овинами желтый лик от солнца ярого* (Есенин 1952:18,23,20,64); *там нежно царствует луна меж елей полусонных; месяц миром овладел; гаснет месяц молодой; луна богата силою виденья* (Бальмонт 1990:51,53,56,76).

Когніція природних явищ у мовній картині світу охоплює цикли від позначення явищ природи (1) до позначення-уподібнення людей до природи (2) та уподібнення явищ природи до поведінки людей (3). Процес персоніфікації (3) природних явищ

протікає за семантичними законами мови, за діючою універсальною тріадою зсуву Чому? Як? Що? Метафора як дихотомічне явище обіймає процес і результат.

SUMMARY

The article deals with the linguistic and cognitive aspects concerning nominations of natural phenomena. Attention is being paid on the semantic evolution of the mentioned signs, their categories in contrasted languages.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Английская поэзия 1981: Английская поэзия в русских переводах. – М.: Прогресс, 1981. – 686 с.
2. Бальмонт 1990: Бальмонт К. Стихотворения. – М.: ХЛ, 1990. – 398 с.
3. Грінченко 1997: Грінченко Б. Словарь украинского языка. Томъ I-II. – К: Довіра, 1997. – 573 с.
4. Грінченко 1997: Грінченко Б. Словарь украинского языка. Томъ III-IV. – К: Довіра, 1997. – 563 с.
5. Гуревич 1988: Гуревич В.В., Дозорец Ж.А. Краткий Русско-английский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, 1988. – 543 с.
6. Есенин 1952: Есенин С. Избранное. – М.: ХЛ, 1952. – 271 с.
7. Квеселевич 1998: Квеселевич Д.И. Русско-английский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, 1998. – 705 с.
8. Клименко 1991: Клименко Н.Ф. Як народжується слово. – К.: Рад. школа, 1991. – 286 с.
9. Кунин 1956: Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М.: Изд-во иностр. и национ. словарей, 1956. – 1455 с.
10. Пушкин 1985: Пушкин А.С. Сочинения в трех томах. Том первый. – М.: ХЛ, 1985. – 735 с.
11. Українські народні ліричні пісні 1960: Українські народні ліричні пісні. – К.: АНУРСР. – 1960. – 686 с.
12. Цветаева 1989: Цветаева М. Сочинения в двух томах. Том первый. – Минск: Народная Асвета. – 1989. – 542 с.